

ГУМАНІТАРНА ІНТЕРВЕНЦІЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ
HUMANITARIAN INTERVENTION IN THE INTERNATIONAL LAW

В даній статті розглядаються проблеми захисту прав людини, які приваблюють все більше уваги. Гостро постає питання «силового захисту прав людини», зокрема, гуманітарної інтервенції. Дане поняття спричиняє серйозні розбіжності між правовими доктринами та практикою держав, наслідком яких є значне зниження ефективності міжнародної реакції на погрози миру та стабільності.

Ключові слова:

Міжнародне право, права людини, загроза миру, гуманітарна інтервенція

Today the problems of human rights protection attract more and more attention. The question of the “forceful protection of human rights” is of the utmost importance, especially the question of humanitarian intervention. This concept causes considerable differences between legal doctrines and state practice, resulting in significant decrease of the effectiveness of international reaction to the threats to peace and stability.

Key words:

International law, human rights, threat to peace, humanitarian intervention.

I. Вступ.

Нестабільність сучасного світу давно вже стала очевидною. Світова спільнота намагається боротися із десятками загроз різних типів. Ефективність такої боротьби є перемінною. Об'єктивною причиною цього є утворення після Другої Світової війни світової політичної і правової системи. Їх утворення мало на меті не допустити наступної світової війни, забезпечити підтримання міжнародного миру і безпеки, міжнародну співпрацю, захист прав людини [1]. Вказані системи своє завдання за великим рахунком виконали – нової світової війни не сталося. Однак, вони виявилися неготовими до швидких змін в разі виникнення загроз нового типу.

Такі дії неодноразово визнавалися загрозами миру і безпеці – на рівні ООН [2]. Занадто часто світова спільнота, діючи запропонованими 50 років тому назад методами, не могла досягти належної швидкості та переконливості своєї реакції на подібні події, зокрема на вчинення геноциду. Тому виникла доктрина „гуманітарної інтервенції”, яка проголошує можливість однієї держави здійснювати військову інтервенцію на територію іншої, заради порятунку громадян країни місця проведення операції. Ця доктрина була використана представником Бельгії у Міжнародному Суді ООН з метою виправдання участі Бельгії у застосуванні сили проти Югославії [3]. Тоді Суд мав нагоду чітко визнати або відкинути її законність. Але справи про використання сили проти Югославії були закриті з інших причин, залишаючи питання законності гуманітарної інтервенції відкритим. На даний момент світ не знає «чистого» приклада застосування доктрини гуманітарної інтервенції – такої операції, яка була б здійснена ефективно, та вчасно. І найголовніше – була б сприйнята міжнародною спільнотою, отримавши справжнє, а не спірне визнання.

Зазначена доктрина в світі сприймається по-різному. Сильніші країни визнають її, нагадуючи про обов'язок захищати життя людей за всяку ціну. Слабші (і не тільки) вважають гуманітарну інтервенцію втручанням у внутрішні справи і порушенням суверенітету. Глибокий її аналіз в Україні

був здійснений, зокрема, в теоретичних дослідженнях О. О. Мережка, В. І. Мотиля та інших правників.

Актуальність даного дослідження визначається великою кількістю внутрішніх конфліктів у світі, їх особливою жорстокістю, їх загрозою регіональній стабільності та міжнародній безпеці, можливістю розв'язання таких конфліктів шляхом зовнішньої інтервенції.

Новизна дослідження полягає в аналізі бачення гуманітарної мети застосування сили з метою захисту прав людини, в тому числі проведення політики «Відповідальності по захисту»

II. Мета та постановка завдання. Метою даної статті є огляд сучасної теорії та практики, що склалася в сфері гуманітарної інтервенції. Завданням дослідження є вироблення загальних рекомендацій з даного питання.

III. Результати. Правове регулювання найважливіших питань міжнародних відносин здійснюється в рамках Організації Об'єднаних Націй, головним документом якої є її Статут. Головним досягненням ООН варто вважати створення системи міжнародної безпеки, яка, незважаючи на ряд відвертих провалів, значно стабілізувала ситуацію у світі і не допустила Третьої Світової війни.

Одним з найголовніших аспектів даної системи став намір чітко визначити право держави на застосування сили. Згідно Статуту ООН, застосування сили (військова операція) допускається: при індивідуальній (колективній) самообороні, в разі відповідного рішення Ради Безпеки ООН, проти держав-учасниць Осі в Другій Світовій війні (ніколи не використовувалось). Статут додатково встановив принцип незастосування сили або погрози силою в міжнародному праві [1]. Але така позиція (навіть за умови чіткого її дотримання) не відповідає загрозам сучасного світу.

Однією з загроз такого типу є масові порушення прав людини, особливо якщо вони набувають форми геноциду або етнічних чисток. З цієї точки зору гостро постало питання захисту цивільного населення від цілеспрямованого або некерованого насильства в зонах нестабільності.

Держава в будь-якому випадку має забезпечувати безпеку всіх осіб (своїх та іноземних громадян, осіб без громадянства, що перебувають на її території) [4]. Чи є правомірним збройне втручання ззовні з метою забезпечення стабільності, тобто проведення так званої «гуманітарної інтервенції»? Вона може відбуватися за згодою держави, в юрисдикції якої знаходяться місця проведення операції – наприклад французька операція «Єдиноріг» в Кот Д'Івуарі. Вона може проводитися за мандатом ООН, наприклад, операція ООН в Конго в 1960-1964 рр. Але за відсутності такої згоди легітимність будь-яких дій піддається обґрунтованому сумніву.

Міжнародне право не дає чіткої трактовки вказаній ситуації. Воно забороняє застосування сили проти суверенітету та територіальної цілісності держав, або в інший спосіб, несумісний з цілями ООН. Гуманітарна інтервенція не підпадає під зазначені критерії. Проте вона підпадає під визначене резолюцією Генасамблеї ООН поняття агресії. Чи означає це, що подібне втручання не дозволено, враховуючи той факт, що деякі режими прикриваються суверенітетом для порушення прав своїх громадян? Чітку відповідь міг би дати Міжнародний Суд ООН у справах про застосування сили проти Югославії, але справи були закриті з іншим обґрунтуванням.

Застосування сили може бути «легалізоване» іншим чином. Прикладом є теперішні коаліційні операції в Іраку та Афганістані. Резолюції 1386 і 1511 РБ ООН санкціонували міжнародну присутність у цих країнах пост фактум. Можливим є отримання санкції Генасамблеї ООН за процедурою «Об'єднання для миру». Проте все це поки що залишається теорією. На практиці для виправдання припинення геноциду або етнічних чисток шляхом іноземного вторгнення необхідно:

а) забезпечити швидкий розгляд даного питання Радою Безпеки ООН із подальшим ухваленням резолюції, яка санкціонує вторгнення. Даний шлях є надзвичайно повільним і не гарантує позитивного рішення [5];

б) санкціонувати активні дії іншим шляхом, ніж через Раду Безпеки ООН.

Ось на цьому напрямку починаються проблеми. За результатами сучасної практики складається враження, що детальна регламентація даного питання невігідна великим державам – основним adeptам гуманітарної інтервенції. Чому? З мотивів невігідності коректування зовнішньої політики згідно міжнародного права.

Тож опонентів у доктрини гуманітарної інтервенції досить багато. Країни, що можуть стати її об'єктом (та їх режими), стурбовані потенційною загрозою. Країни, що можуть її провести, не бажають обмежувати свої геополітичні можливості нормативними рамками, а головне – брати на себе *зобов'язання* втрутитись у внутрішній конфлікт країни третього світу. Яка може і не бути об'єктом їх життєво важливих інтересів. Прикладом може слугувати Руанда, де була реальна можливість зупинити геноцид, однак західні держави після провалу міжнародних зусиль у Сомалі не мали бажання направляти своїх військових до конфліктного регіону з туманними перспективами.

В той же час ведуться розробки нових поглядів і практичних рекомендацій з даного питання. Однією з таких розробок є «Відповідальність із захисту». Ця концепція розроблена Міжнародною комісією із втручання та суверенітету держав, заснованою урядом Канади та підсумована у доповіді Комісії 2001 року [6]. Вона охоплює загальні питання *обов'язковості* захисту прав людини державою та *міжнародного обов'язку* допомоги їй у цьому, що само по собі охоплює широке коло питань, серед яких визначне місце посідає і гуманітарна інтервенція. «Відповідальність із захисту» згадується у ряді документів ООН [4, 7, 8].

Згідно доповіді, складовими частинами «Відповідальності із захисту» є «Відповідальність із попередження», «Відповідальність із реагування», «Відповідальність із відбудови», де детально розглядаються юридичні основи гуманітарної інтервенції. Визнається, що приводом до неї можуть слугувати акти геноциду або етнічні чистки. Відкидаються інші мотиви крім порятунку людей – причина, через яку засуджувалося вторгнення В'єтнаму

до Камбоджі. Відкидається застосування сили раніше, ніж будуть вичерпані усі мирні можливості вирішення конфлікту. Проголошується принцип пропорційності: застосування сили має відповідати вимогам забезпечення безпеки людей, і не виходити за рамки цього завдання. Визнається принцип розумної перспективи, згідно якого інтервенція можлива лише за умови завдання нею меншої шкоди, ніж невтручанням.

Санкція на військову інтервенцію дається:

1. Радою Безпеки ООН;
2. Генеральною Асамблеєю ООН (Процедура «Об'єднання для миру»);
3. Регіональною організацією із підтвердженням Радою Безпеки.

Причому, допускається санкціонування пост фактум.

Аналіз даних положень дає можливість зробити висновок про детальну проробленість документа, покриття ним широкого кола аспектів, пов'язаних із силовим захистом прав людини. В разі імплементації положень цієї доктрини на практиці міжнародна спільнота отримає ефективний інструмент захисту прав людини майже у всіх точках земної кулі. Зараз іде процес визнання цієї доктрини, але жоден із документів, в якому згадується «відповідальність із захисту», не має такої юридичної сили, яка б зняла питання легітимності.

Враховуючи вищевикладене, доцільно сформулювати наступні рекомендації, за допомогою яких міжнародна спільнота могла б підвищити ефективність захисту прав людини в конфліктних регіонах:

- вивчити попередній досвід гуманітарних інтервенцій;
- дати чітку відповідь про законність чи незаконність гуманітарної інтервенції як такої.

В разі, якщо визнано законність гуманітарної інтервенції, то необхідно:

1. забезпечити врегулювання цього питання прийняттям резолюції Генеральної асамблеї ООН, яка б визначила порядок санкціонування гуманітарної інтервенції;

2. прийняти резолюцію Ради Безпеки, якою визначився б загальний порядок дій Ради при видачі мандату на інтервенцію: основний акцент – на оперативність прийняття рішення і незастосування постійними членами Ради права вето без нагальної потреби;

3. прийняти резолюцію Генасамблеї, яка змінила б процедуру «Об'єднання для миру», включивши у список причин якої і гуманітарну інтервенцію, вжиття заходів для мінімізації часу прийняття рішення за вказаною процедурою;

4. при прийнятті вказаних документів детально врегулювати спірні моменти, встановити суворі критерії, які б забезпечили невикористання гуманітарної інтервенції як прикриття для застосування сили з політичною метою;

5. створити систему угод, яка забезпечила б негайне надання державами-членами в розпорядження ООН належних сил і засобів для здійснення інтервенції, здійснення «постійного чергування» такими силами в готовності негайно приступити до виконання рішення міжнародної спільноти;

IV. Висновки. Гуманітарна інтервенція – практика, яка застосовується одними державами та вважається протиправною іншими. При належному застосуванні вона дає змогу врятувати багато життів. Але ряд факторів ведуть до протиріч у поглядах на неї. Багато країн і ряд визначних учених не визнають доктрини гуманітарної інтервенції, посилаючись на порушення принципу державного суверенітету і використання гуманітарної інтервенції для виправдання свавільних дій сильніших держав проти слабших. Нестача політичної волі і єдиного правового підходу утруднюють застосування гуманітарної інтервенції як засобу усунення загроз міжнародному миру та безпеці, життю і правам людей. Питання гуманітарної інтервенції потребує належної міжнародно-правової регламентації.

Наукова новизна даної статті заключається у дослідженні проблеми гуманітарної інтервенції, аналізі недоліків і прогалин у міжнародному праві з

цих питань, наданні рекомендацій щодо підвищення ефективності захисту прав людини в конфліктних регіонах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Charter of the UN, 26 June 1945, Doc. of UN Conference International Organization, Vol. 15, San- Francisco 1945
2. The situation in Bosnia and Herzegovina, GA Res. 47/121, UN GAOR, 47th Sess., Supp. No. 49, UN Doc A/Res/47/121 (1992).
3. Legality of Use of Force Case (Provisional Measures) [1999] ICJ Rep, pleadings of Belgium, 10 May 1999, CR 99/15 (uncorrected translation)
4. 2005 World Summit, Sept. 14-16, 2005, 2005 World Summit Outcome, para. 138, 139, U.N. Doc. A/60/L.1 (Sept. 20, 2005).
5. “We the Peoples.” The Role of the United Nations in the 21st Century. Sales No.: E. 00.I.16 ISBN: 92-1-100844-1
6. The Responsibility to Protect. Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty. December 2001. <http://www.iciss.ca/report2-en.asp>
7. Report of the Secretary-General’s High level Panel on Threats, Challenges and Change. <http://www.un.org/secureworld/report2.pdf>
8. Protection of the civilians in the armed conflict, SC Res.1674, UN Doc S/Res/1674 (2006).
[http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/331/99/PDF/N0633199.pdf?](http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/331/99/PDF/N0633199.pdf?OpenElement)
OpenElement

Надійшла до редколегії

20 лютого 2009 року

Стаття рекомендована до друку

д.е.н. Рудик П.А.